

В ОЧІКУВАННІ ЕПІСТЕМІЧНОЇ НЕСПРАВЕДЛИВОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТЕОРІЙ ПРЕВЕНТИВНО-АНТИЦИПАТОРНИХ НЕСПРАВЕДЛИВОСТЕЙ

Стефанія Сідорова

Анотація. У статті порівняно три концепції епістемічних несправедливостей: превентивну свідченневу несправедливість Міранди Фрикер, заглушення свідчення та придушення свідчення Дотсон та антиципаторно-епістемічну несправедливість Джейсон Лі.

Продемонстровано, що ідея превентивної свідченневої несправедливості Фрикер може бути розширена та поглиблена, однак сама собою є недостатньою для охоплення всього спектру подібних несправедливостей. Залучивши теорію заглушення та придушення свідчення Дотсон, авторка показує вдале функціонування альтернативної вузької теорії превентивної несправедливості, яка, однак, не може бути розширена без суттєвих змін. Як приклад розширеної теорії, створеної для аналізу подібних випадків, авторка оцінює теорію антиципаторно-епістемічної несправедливості Лі та розкриває цю спробу як невдалу.

Проаналізувавши відмінності та подібності між підходами Фрикер, Дотсон і Лі, авторка об'єднує описувані ними епістемічні несправедливості у клас превентивно-антиципаторних несправедливостей. Головною підставою для цього стає їхня спільна риса у вимірі темпоральності — кожна з концепцій передбачає завдання кривди знавцеві ще до взаємодії між дівцями, тобто епістемічна несправедливість описуваного типу випереджає та попереджає (або видозмінює) процес надання свідчення. Таке об'єднання дозволяє врахувати ширший спектр контекстів і механізмів, які можуть призводити до деформації транзактної взаємодії, а також вказує на можливість, принаймні потенційну, створення єдиної теорії для їх опису. Сформульовано шість вимог, яким має відповідати повніша теорія превентивно-антиципаторних несправедливостей, якщо така колись постане, і передбачено можливі шляхи її розбудови. Запропоновано також евристику для швидкої перевірки спроможності майбутніх підходів.

Ключові слова: соціальна епістемологія, епістемічна несправедливість, превентивна свідченнева несправедливість, заглушення свідчення, придушення свідчення, антиципаторно-епістемічна несправедливість, превентивно-антиципаторна несправедливість.

Вступ

Епістемологічний дискурс в англомовній філософській традиції змінюється. Окрім «стандартних» основних питань епістемології (як-от: природа і джерела знання, проблема скептицизму та проблема сприйняття [10]), у контексті соціальної та феміністських епістемологій, критичних теорій і постколоніальних розвідок тощо, які й самі є відносно молодими проєктами, постає ряд нових питань епістемологічного характеру. Одним із таких питань стає осмислення епістемічної несправедливості, важливе для багатьох філософських досліджень, як-от: для Нори Беренстайн (Nora Berenstain), Джеремі Вандерера (Jeremy Wanderer), Дженіфер Горнзбі (Jennifer Hornsby), Крістофера Гуквея (Christopher Hookway), Крісті Дотсон (Kristie Dotson), Ієна Джеймса Кіда (Ian James Kidd), Дженіфер Лекей (Jennifer Lackey), Ішані Майтри (Ishani Maitra), Хосе Медіни (José Medina), Чарлза Мілза (Charles Mills), Гейл Полгауз-молодшої (Gaile Pohlhaus, Jr.), Га-ятрі Чакраворті Співак (Gayatri Chakravorty Spivak), Міранди Фрікер (Miranda Fricker) та багатьох інших.

Пояснити особливу увагу філософів до питання несправедливості в різноманітних контекстах, у тому числі в епістемологічному, можна в декілька способів. По-перше, варто зауважити, що автори й авторки свідомо починають теоретизування, відштовхуючись від понять із негативними конотаціями. Тобто про несправедливість йдеться частіше, ніж про справедливість, увага звертається не на ситуації знання, а на невігластво (ignorance) і незнання (unknowing), насильницькі обміни свідченнями (testimonial exchanges), а не успішні й адекватні комунікації, стають предметом аналізу тощо.¹ Стрижневими для досліджень стали саме досвіди маргіналізованих, підкорених і пригнічених соціальних груп. По-друге, включення соціального в контексти англомовної епістемології, яке безпосередньо призвело до перетину епістемологічної проблематики з питаннями політичної та моральної філософії, можна розглядати як частину більшого «практичного повороту». Становлення англомовних епістемологічних проєктів, як-от соціальної епістемології, відбувається під впливом філософії та

¹ Наприклад, Фрікер, слідуючи за Джудіт Шкляр (Judith Shklar), пише, що увага до справедливості замість несправедливості викривлює наше сприйняття та змушує вважати нормою першу, а не другу. На її ж думку, є такі області епістемічної активності, де «нормою» виявляється саме несправедливість, тому її розвідка присвячена «негативному простору» [6, с. VII–VIII].

соціології науки приблизно у 1980-х роках² (Елвін Голдман, Едвард Крейг, Стів Фулер тощо), так, як і поява феміністської епістемології (Донна Гарвей, Сандра Гардінг, Лорейн Коуд тощо).³ Зрештою типовим для багатьох із сучасних філософських дискурсів є віддзеркалення соціокультурних зрушень і прагнення активно впливати на них, аби побудувати кращі суспільства. У випадку епістемологічних досліджень — шляхом удосконалення наших епістемічних практик (epistemic practices).

На цьому тлі з'явився термін «епістемічна несправедливість» (epistemic injustice), запропонований Мірандою Фрикер. Епістемічною несправедливістю називають випадки, у яких дієвець (agent) зазнає кривди *qua* знавець (knower) [6]. Дослідження в цій галузі, як теоретичного, так і прикладного характеру, розвиваються на межах соціальних і феміністських епістемологій, політичної філософії, епістемології й етики чеснот, біоетики тощо. Розвідка Фрикер не була першою спробою описати явище: раніше вже існували поняття «епістемічне пригноблення» (epistemic oppression), «епістемічне насильство» (epistemic violence), «тлумлення» (silencing) тощо. Проте саме концепція Фрикер привернула увагу широкого загалу: тільки за останні 5 років вийшла друком понад тисяча наукових робіт, у яких згадується епістемічна несправедливість.⁴ Утім, єдиної теорії епістемічної несправедливості не з'явилося, — і, схоже, її неможливо створити, водночас уникнувши завдання епістемічної кривди (epistemic wrong).⁵ Натомість існує багато теорій, що певною мірою конкурують між

² Можна вважати, що соціальну епістемологію відносно незалежно один від одного у 1970-1990-х роках винайшли різні автори: Девід Блур, Елвін Голдман, Гелен Лонгіно, Стів Фулер, Фредерик Шміт. Утім, концепція соціальної епістемології була запропонована вже у статті Маргарет Іган і Джесі Шпри 1952 року. Про це див. *Fallis D. Social epistemology and information science. Annual Review of Information Science and Technology. Vol. 40. № 1. P. 475–519.*

³ Початок розквіту англомовної феміністської епістемології зручно пов'язувати з Третьою хвилею фемінізму, яка розпочалась у 1990-х роках, однак перші роботи феміністської епістемології з'являються принаймні на початку 1980-х років. Див. *Grasswick H. Feminist social epistemology. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2018 ed.)*, а також *Anderson E. Feminist epistemology and philosophy of science. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2020 ed.)*.

⁴ Дані було отримано 20.02.2023 за допомогою сервісу Constellate.org на основі бази даних Portico. У вибірку було включено статті англійською мовою, у яких зустрічається ключове словосполучення «epistemic injustice», з 2017 по 2022 рік.

⁵ Про це див. *Dotson K. A cautionary tale: On limiting epistemic oppression. Frontiers: A Journal of Women Studies. 2012. Vol. 33. № 1. P. 24–47.*, також *Pohlhaus G. Jr. Varieties of epistemic injustice. / The Routledge Handbook of Epistemic Injustice. London, New York: Routledge, 2017. P. 13–26.*

собою та описують і пояснюють схожі процеси (або їхні аспекти) за допомогою різних засадничих понять. Закономірно виникає потреба в порівнянні концепцій, подібних між собою.

Метою цієї розвідки є порівняння теорій превентивної свідченневої несправедливості Міранди Фрикер, придушення та заглушення свідчення Крісті Дотсон (Kristie Dotson) та антиципаторно-епістемічної⁶ несправедливості Джийон Лі (Ji Young Lee). Статтю побудовано так: у перших трьох розділах я коротко викладаю основні положення теорій Фрикер, Дотсон і Лі відповідно, четвертий розділ присвячую їх порівнянню, а п'ятий — викладу основних вимог до майбутньої повнішої теорії превентивно-антиципаторних несправедливостей, якщо така колись постане. Завершується стаття висновками. Розвідка стає внеском у поточну дискусію щодо різновидів епістемічної несправедливості й підходів до їх дослідження.

1. Превентивна свідченнева несправедливість (за Фрикер)

У роботі *Epistemic Injustice* 2007 року Фрикер визначає два основних різновиди епістемічної несправедливості: свідченневу (testimonial) та герменевтичну (hermeneutical). *Герменевтична несправедливість* — це несправедливість, за якої певна значна область соціального досвіду людини є недоступною для розуміння через структурне упередження щодо ідентичності у спільних герменевтичних ресурсах [6, с. 155]. *Свідченнева несправедливість* — це несправедливість, яка виникає тоді, коли упередження щодо ідентичності мовця змушує слухачку надавати занижений рівень довіри його словам [Там само, с. 28].

Герменевтичну несправедливість Фрикер ґрунтує у структурних явищах, а свідченневу — у транзактних ситуаціях, тобто у випадках взаємообміну свідченнями між дієвцями (таке розрізнення було запропоноване Елізабет Андерсон [1]). Лише побіжно авторка згадує можливість існування структурного різновиду свідченневої несправедливості. Фрикер називає такий різновид *превентивною свідченневою несправедливістю* (ПСН, pre-emptive testimonial injustice), що характеризується ситуацією, у якій члени маргіналізованих соціальних груп навіть не мають можливості дати свідчення:

⁶ Я подаю англ. *anticipatory* як «антиципаторний», а не «передбачуваний» чи «випереджувальний», слідуючи тут характерному психологізму підходу Лі до питання епістемічної несправедливості.

розповсюджен[а] форм[а] свідченневої несправедливості: ті соціальні групи, які страждають від упереджень щодо ідентичності (identity prejudice) і тому є вразливими до несправедливого дефіциту довіри, із цих же причин не будуть прохані поділитись своїми думками, судженнями та гадками [6, с. 130].

Тобто маргіналізовані групи, слова яких і так несправедливо оцінюють і відкидають як незначні, неправильні чи неважливі, страждають ще й від того, що в багатьох ситуаціях вони навіть не мають можливості надати своє свідчення.

Йдеться не про добровільну відмову знавця від взаємодії, а про ті випадки, коли думку знавця ніхто не питає, і за нього наперед було вирішено, що сказати йому нічого. Така несправедливість постає не *після* обміну свідченнями, а *випереджає його*, створюючи перешкоди для свідченневого обміну. На жаль, авторка глибше не розвиває свою думку, утім, пізніше Андерсон використовує цю ідею, щоб ствердити існування трьох різновидів структурної свідченневої несправедливості, лише перша з яких є превентивною [1]. Згодом Фрикер частково пристає на позицію Андерсон і вказує, що *всі* структурні свідченневі несправедливості повинні мати превентивний характер, оскільки в момент дійсної взаємодії вони одразу ж стають транзактно-структурними [7]. Ця коротка заувага дозволяє порушити нову проблему: якщо Фрикер і Андерсон мають рацію, тоді існує окремий клас випереджувальних несправедливостей, що систематично стають на заваді свідченневим обмінам.

Отож мене тут цікавить не стільки структурний вимір ПСН, а її форма: вона виникає *до* безпосереднього надання свідчення та *перешкоджає* йому. На думку Фрикер, ця несправедливість виникає тому, що свідченневному обміну перешкоджає упередження потенційної слухачки щодо потенційного мовця, коли «довіра до такої особистості щодо певного питання вже занижена через упередження достатньо для того, щоб її потенційне свідчення так ніколи й не було прохане» [6, с. 130]. Це пояснення не видається мені правдоподібним. Раніше [6, с. 16], коли Фрикер пише про структурні прояви влади ідентичності, вона наводить цікавий приклад: уявлення про ідентичність людини може або спонукати її до участі в голосуванні, або відраджувати. Так, уявімо, що певна соціальна група переконана: «Такі люди, як ми, є поза політикою», — тоді така соціальна ідентичність перешкоджає участі членів цієї групи в голосуванні. І навпаки, якщо певна соціальна група уявляє себе як групу людей з активною громадянською позицією, її представники більш охоче голосуватимуть. Це дуже схоже

на ПСН: людина змушена до мовчання і не голосує, тобто щось, а саме структурні прояви влади ідентичності, перешкоджає її свідченню про власний вибір. Однак Фрикер не розглядає цей випадок як прояв ПСН, тому що позірно такий вибір є добровільним: запит на свідчення виник, у дівчиці *була* можливість висловитись, але вона *обрала* не скористатись цією можливістю. На цьому поки що облишимо огляд теорії ПСН Фрикер.

2. Заглушення та придушення свідчення (за Дотсон)

Дотсон розглядає епістемічне насилля як застосування практик тлумлення (silencing). Вона визначає два різновиди свідченневого пригноблення (testimonial oppression): заглушення свідчення (testimonial quieting) та придушення свідчення (testimonial smothering). У першому випадку йдеться про те, що потенційна аудиторія не ідентифікує потенційного мовця як знавця. У другому сам знавець сприймає потенційну аудиторію як неохочу або нездатну зрозуміти зміст його свідчення, тому він обирає «усікання власного свідчення задля того, щоб впевнитись, що свідчення містить тільки той зміст, щодо якого відповідна аудиторія демонструє свідченневу компетентність» [4, с. 244].

Дотсон визначає 3 обставини, що супроводжують придушення свідчення: по-перше, зміст свідчення повинен бути небезпечним і ризиковим; по-друге, аудиторія мусить продемонструвати мовиці свідченневу некомпетентність щодо змісту свідчення; по-третє, свідченнева некомпетентність має бути або видаватись результатом злоякісного невігластва (pernicious ignorance).⁷ Таким чином, придушення свідчення — це вимушене самотлумлення або ж капітуляція потенційного мовця.

Дотсон пише, що, аби «розпочати успішний «діалог» чи свідченневий обмін із небезпечним (unsafe), таким, що потенційно може зашкодити, свідченневим змістом, мовці можуть мати додаткові вимоги, а аудиторія повинна відповідати цим вимогам» [4, с. 250]. Тобто свідченнева компетентність може бути лише частиною цих вимог.

Підхід Дотсон фундовано на ідеї *епістемічного насилля* (epistemic violence), *взаємності* (reciprocity) та понятті *злоякісного невігластва*.

⁷ Англ. *ignorance* часто використовується як нейтральний термін на позначення епістемічного стану, протилежного знанню, тобто не-знання. Однак останнім часом в соціальній епістемології з'явилась тенденція до підкреслення його негативних рис (e.g. willful ignorance, active ignorance, pernicious ignorance), а також створення довкола нього нормативної теорії (невдача дівця qua дослідника). Тому я дозволяю собі перекладати ignorance саме як «невігластво».

Гаятрі Співак використала поняття «епістемічне насилля» для того, щоб позначити практику тлумлення маргіналізованих груп [14]. Так, власне знання колонізованих груп делегітимізується, а його місце займають привілейовані епістемічні практики Заходу. Наприклад, знання корінних народів Америки було відкинуто колонізаторами, які натомість використовували антропологію для вивчення цих народів. Слова корінного мешканця про самого себе були б — подекуди й зараз є — відкинуті, натомість слова антрополога про цього корінного мешканця беруться до уваги. Так відбувається тому, що корінний житель належить до маргіналізованої соціальної групи, а антрополог — до привілейованої.

Для визначення ролі взаємності Дотсон спирається на Дженіфер Горнзбі, яка визначає взаємність як умову успішного лінгвістичного обміну, за наявності якої його учасники розуміють слова одне одного так, як вони мались на увазі мовцями [9]. У Дотсон йдеться про взаємозалежність мовця та слухачки: «Аби комунікувати, ми всі потребуємо аудиторії, охочої та здатної почути нас» [4, с. 238]. Надійне невігластво (*reliable ignorance*) — це епістемічний стан, у якому дівець повсякчасно хибить у своїх спробах віднайти істини певного типу. Злоякісне невігластво — це таке надійне невігластво, яке кривдить іншого дівця.

Усі три поняття, за Дотсон, виявляються пов'язаними: епістемічне насилля виникає тоді, коли аудиторія (навмисне чи ні) відмовляється від комунікативної взаємності в лінгвістичному обміні через злоякісне невігластво. Двома різновидами насилля, яке аудиторія чинить щодо мовця, є заглушення та придушення свідчення. Метою аналізу Дотсон є викриття практик тлумлення щодо маргіналізованих груп, і її поняттєвий апарат повністю відповідає її задачам. Однак Дотсон не пропонує тут ширшої теорії. Поняття епістемічного насилля (у поданому визначені) не охоплює ширших контекстів епістемічних несправедливостей.

Ще одним закидом може бути те, що Дотсон у своєму визначенні фактично допускає логічне коло: насилля (= вид кривди) виникає, коли аудиторія когось кривдить. У пізнішій роботі Дотсон доводиться переглянути запропоноване нею поняття, завдяки чому вона створює власну теорію епістемічного насилля як трирівневого епістемічного виключення (*epistemic exclusion*) [5]. Утім, її більш пізня теорія спрямована на аналіз і критику несправедливих епістемологічних систем як таких, а не на конкретні випадки превентивної несправедливості, тому не буде тут розглядатись.

3. Антиципаторно-епістемічна несправедливість (за Лі)

Лі виділяє в окремий клас такі види свідченневої несправедливості, яких дієвиця зазнає в результаті того, що вона передбачає (*anticipate*) труднощі, з якими їй доведеться зіткнутись, якщо вона наважиться скористатись можливістю для подання власного свідчення [11]. Для неї важливо відокремити поняття антиципаторно-епістемічної несправедливості (АЕН) від ПСН і придушення свідчення, однак про це йтиметься в наступному розділі. Наразі звернемося до її викладу основних положень щодо АЕН.

Лі визначає антиципаторну поведінку (спираючись на [2]) як таку, що залежить не тільки від минулого й теперішнього, а й від передбачень, очікувань або переконань щодо майбутнього. Особливістю антиципації виявляється те, що вона не тільки очікує певної події в майбутньому, а й впливає на зміну поведінки відповідно до очікуваного. Водночас негативна антиципація (тобто передчуття, яке є негативно забарвленим) здатна негативно впливати на отриманий унаслідок події досвід. Виходячи з цього, Лі визначає АЕН як страждання дієвця, викликані антиципованими труднощами, які постають щодо можливостей, пов'язаних із наданням свідчення. Я б одразу хотіла відкоригувати це визначення, оскільки Лі насправді зазначає страждання, викликані не передбачуваними *труднощами*, а самою антиципацією. Особливістю її підходу є те, що АЕН, за Лі, лише частково викликана соціально-епістемічним середовищем, другим її складником є «посилення дієвцем власної поведінки, яка пригнічує свідчення» [11, с. 570]. Аби уникнути закиду про те, що така поведінка є власним вибором дієвця і не пов'язана з переживанням несправедливості, Лі визначає підстави, на яких негативна антиципація є обґрунтованою. Такими підставами виявляється приналежність дієвця до маргіналізованих соціальних груп. Авторка визнає, що маргіналізовані дієвці також можуть помилятися щодо своїх очікувань, але навіть в такому випадку вони залишаються жертвами АЕН, тобто очікувані дієвцем труднощі можуть бути й реальними, і такими, що лише сприймаються як реальні. АЕН, на думку Лі, може виникнути не тільки перед, а й під час свідченневого обміну, а також функціонує на особистісному, міжособистісному та структурному рівнях. Остання характеристика, яку вона подає, — це прозорість і непрозорість АЕН. АЕН є прозорою, якщо дієвиця усвідомлює, якими будуть ймовірні результати, і у відповідь на антициповані труднощі, пов'язані зі свідченням, вона свідомо

підраховує плюси та мінуси його надання. У непрозорих випадках АЕН дієвиці не дають собі змоги висловитись, не усвідомлюючи причин такої антиципаторної поведінки.

Теорія Лі, на жаль, не є до кінця вибудованою. Наприклад, повернемось до прозорої та непрозорої антиципації. Причини та перебіг вибору стратегії у відповідь на негативну антиципацію можуть бути як очевидними, так і ні. Однак АЕН виникає як *наслідок* такого вибору, отож те, чи були причини очевидними, не важить для визначення характеру АЕН — головним тут є сам факт негативно-антиципаторної поведінки. Подекуди авторка суперечить сама собі, як-от, коли спочатку подає розміщення дієвиць у позиції епістемічної прекарності як наслідок їхньої антиципаторної поведінки, викликаной АЕН, а далі пише про те, що дієвиці знаходяться в цій позиції, «у цих нещасливих обставинах задовго до того, як зіткнулись із практикою або випадком пригнічення свідчення» [11, с. 572], і називає це результатом їхньої маргіналізації. На мою думку, така «епістемічно прекарна» ситуйованість може призводити до АЕН, а АЕН може впливати на неї надалі, зумовлюючи ситуації негативного зворотного зв'язку та замкненого кола. Однак АЕН не може нести відповідальність за умови, у яких знавиця *вже* знаходилась на момент зіткнення з АЕН. Проте, напевно, головна проблема, яка не дає продовжити працювати з цією теорією, — це невизначеність позиції Лі щодо того, чи йдеться про негативну антиципацію *лише* перед потенційним свідченневим обміном зокрема, чи перед «епістемічними труднощами» загалом.

4. Зіставлення теорій

Теорії Фрикер, Дотсон і Лі, які ми тут розглядаємо, прагнуть пояснити випадки несправедливості щодо дієвця *qua* знавця, що *передують* свідченневому обміну та *перешкоджають* його здійсненню. Утім, з-поміж них виділяється позиція Лі, яка імпліцитно прагне бути чимось більшим за теорію особливої свідченневої несправедливості та включити види *інших* епістемічних несправедливостей. Різниця між трьома теоріями також проявляється в тому, що Фрикер і Дотсон, аналізуючи передумови виникнення комунікаційного бар'єра, вбачають несправедливість у тому, що *свідченневий обмін не здійснився* з тих чи тих причин. Лі визначає ці причини як антиципування та вважає несправедливістю сам процес *переживання негативно-антиципаторної поведінки*.

Проведений аналіз також дозволяє узагальнити два типи несправедливостей, що виникають у таких умовах. Існують два шляхи, якими комунікація (здатна постати в наступний момент як актуальність) може не відбутись: або відмова (через небажання, неспроможність тощо) від неї з боку аудиторії, або відмова (через небажання, неспроможність тощо) від неї з боку мовиці. Теорії АЕН і придушення свідчення розглядають випадки відмови від свідченневого обміну, що постають *з боку мовця*, а ПСН і заглушення свідчення — *з боку аудиторії* (сприймачів). Розглянуті теорії визначають причини цих відмов, відштовхуючись від різних фундаментальних понять.

ПСН фундується на ідеї *влади ідентичності* й намагається описувати те, як влада ідентичності впливає на соціальні епістемічні практики. Заглушення та придушення свідчення спираються на ідею *комунікативної взаємності* й описують результати її відсутності в термінах епістемічного насилля. В основі АЕН лежить *маргіналізація ідентичностей* як підстава для негативно-антиципаторної поведінки.

Одним зі збігів між теоріями є *невизначеність* у межах кожної з них щодо *виміру існування* тої чи тої несправедливості. Так, ми повертаємось до вже згаданої в першому розділі зауваги Фрикер, яка від початку вважала ПСН виключно структурним явищем, але згодом писала про подвійну транзактно-структурну природу превентивних свідченневих несправедливостей. Лі вказує, що АЕН може функціонувати на особистісному, міжособистісному та структурному рівнях [11], але не робить очевидною різницю між першим та останнім. Найбільш послідовною видається Дотсон, яка вважає обов'язковим для придушення свідчення існування аудиторії, що демонструє свідченневу некомпетентність, а отже, придушення свідчення виступає як транзактний феномен. Проте заглушення свідчення постає вже як суто структурне явище. З деякими застерегами можна говорити про те, що всі розглянуті теорії позиціюють визначені ними несправедливі явища як такі, що функціонують водночас на декількох рівнях.

Для Лі важливо було відокремити свою позицію від теорій Фрикер і Дотсон, тому вона експліцитно визначає наявні відмінності. Спочатку Лі проводить розмежування між АЕН і ПСН. По-перше, для ПСН необхідним є дефіцит довіри, викликаний упередженням щодо ідентичності, для АЕН — ні. По-друге, для випадків Фрикер «необхідно ідентифікувати пряме епістемічне пригноблення однієї маргіналізованої групи іншою групою» [11, с. 567], для АЕН же наявність негативних або антагоністичних стосунків між мовцем та аудиторією не є обов'язковою. Зауважу, мені здається, що Лі помиляється щодо

необхідності *прямого* епістемічного пригноблення у випадку ПСН. Фрикер підкреслює, що дівці повсякчас використовують стереотипи як евристики, й іноді ці стереотипи виявляються негативними упередженнями, які впливають на судження сприймачів. Такі упередження можуть бути свідомими й несвідомими, а їхнім джерелом є спільне соціальне виображування (*collective social imagination*). Спільним виображеним, за Фрикер, користуються представники *всіх* соціальних груп.⁸ Так, негативні упередження часто виявляються інтерналізованими, породжуючи явища на кшталт внутрішньої мізогінії. Відповідно можливі ситуації, коли, наприклад, жінка ігнорує існування думок інших жінок, бо знаходиться під впливом упередження. Це аж ніяк не стосується жодного прямого епістемічного пригноблення між різними групами. По-третє, у випадку АЕН не йдеться про наявність певної аудиторії, яка не звернулася до знавця за його свідченням. Щодо відмінностей АЕН від випадків придушення свідчення Лі визначає, що придушення свідчення постає в результаті антиципації, і що між цими теоріями можливе деяке перекривання. У пізнішій роботі Лі натомість стверджує, що придушення свідчення є окремим випадком АЕН [12]. Однак у першій статті вона знов проводить розрізнення між підходами лінією аудиторії: для придушення свідчення необхідна наявність некомпетентної аудиторії (пізніше під впливом Гарсія [8] Лі визнає, що Дотсон йдеться про некомпетентність, яку було просигналізовано (*signalled*) мовцями в певний спосіб [12]), для АЕН — ні. Лі підкреслює, що випадки АЕН можуть поставати не як прояви насилля: «Ми могли б назвати це трагедією, але це не було б рівнозначно епістемічному насильству» [11, с. 568], «індивіди, які страждають, можуть самі також чинити [...] несправедливість» [11, с. 569]. Бачимо, що в обох випадках найбільш переконливим аргументом виявляється саме різниця в баченні ролі сприймачів. Я пов'язую інакшу, порівняно з Фрикер та Дотсон, позицію Лі щодо аудиторії з бажанням Лі звернути увагу на внутрішні стани дівців. Утім, це змушує її робити крок назад у тому, що стосується ролі епістемічної несправедливості для критики суспільств і систем. Таким чином, підхід Лі дещо втрачає стрижень епістемічного спротиву.⁹

⁸ Із цим твердженням можна сперечатись. Так, Медіна закидає Фрикер те, що її позиція означає існування одних і тих самих герменевтичних ресурсів, доступних усім групам. На думку Медіни, це не так, а епістемічні практики осмислення (*meaning-making*) відіграють значну роль у спротиві маргіналізованих груп панівним епістемологічним системам [13].

⁹ Щодо епістемології спротиву див.: [13].

Попри відмінності, усі три розглянуті концепції виявляють високий рівень схожості, а межі між ними розмиті. Здається, що можна було б охопити усі ці випадки однією повною теорією, яка має відповідати ряду вимог. Це дає підстави для їх об'єднання в єдиний клас превентивно-антиципаторних несправедливостей. Далі я спробую помислити, які вимоги можна поставити перед повнішою теорією і як саме вона може виглядати.

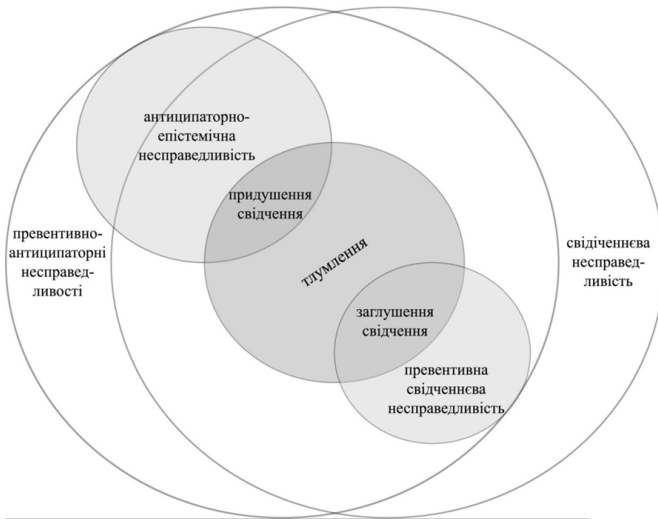

Рис. 1. Співвідношення основних теоретичних понять Фрікер, Дотсон і Лі

5. Визначення вимог до повнішої теорії

Для зручності я називатиму «повнішу теорію превентивно-антиципаторних несправедливостей» або «теорією превентивно-антиципаторної несправедливості», або просто «теорією». Перше запитання, яке я хочу поставити до такої теорії: довкола якого фундаментального поняття вона буде вибудована? Чи описуватиме та пояснюватиме несправедливості як такі, що виникають внаслідок особливостей функціонування влади ідентичності, комунікативної невзаємності чи маргіналізації певних соціальних ідентичностей?

Видається, що комунікативна невзаємність і маргіналізація ідентичностей не можуть бути використані як основа повнішої теорії. Так, наприклад, обидві вони не проходять «тест неонацистами».¹⁰

Випадок 1: основою епістемічної несправедливості є комунікативна невзаємність із боку сприймачів.

Уявімо Олеся. Вона стверджує, що є жертвою епістемічної несправедливості, підставою для якої є комунікативна невзаємність її потенційної аудиторії. Правда, що їй не дають висловитись, її не вважають надійною знавицею, вона часто обирає мовчати, а не давати свідчення. Дійсно, її потенційні аудиторії відмовляються від свідченневого взаємообміну. Тому що Олеся — неонацистка. Чи вважатимемо ми, що Олеся потерпає від епістемічної несправедливості? Наша теорія епістемічної несправедливості, в основі якої лежить ідея комунікативної невзаємності, стверджує, що так. Мені ж інтуїтивно здається, що ні, не вважатимемо.

Випадок 2: основою епістемічної несправедливості є маргіналізація певних ідентичностей.

Уявімо Славка. Він стверджує, що є жертвою епістемічної несправедливості, підставою для якої є маргінальність його соціальної ідентичності. Правда, що йому не дають висловитись, його не вважають надійним знавцем, він часто обирає мовчати, а не давати свідчення. Його ідентичність, дійсно, є маргінальною. Тому що Славко — неонацист. Чи вважатимемо ми, що Славко потерпає від епістемічної несправедливості? Наша теорія епістемічної несправедливості, в основі якої лежить ідея маргіналізації певних ідентичностей, стверджує, що так. Мені ж інтуїтивно здається, що ні, не вважатимемо.

Після розгляду цих кейсів стає очевидним, що обом теоріям дещо не вистачає. На мою думку, їм бракує якраз поняття влади ідентичності, яке пропонує Фрикер. Причому в повноцінній теорії Дотсон, — з якої ми позичили ідею комунікативної взаємності, однак опустили вимогу щодо злоякісного невігластва, аби уникнути логічного кола, — якраз ідея злоякісного невігластва забезпечує щось подібне. Саме особливі контекстуально-залежні випадки надійного невігластва (на якому, нагадаю, базується злоякісне невігластво), завдяки яким воно постає як шкідливе або ні, залежатимуть від поняття влади ідентичності («визначення надійного невігластва шкідливим потребує аналізу контексту [...] ця] вправа контекстно-залежна [...] і] також потребує аналізу стосунків влади й інших контекстуальних факторів»

¹⁰ У проектуванні цього тесту я надихалась прикладом Девіда Коді про неонацистів як герменевтично маргіналізовану соціальну групу [3].

[4, с. 239]). Саме від врахування контекстів функціонування влади ідентичності залежить спроможність обраних Дотсон і Лі підстав пояснити випадки епістемічної несправедливості. Отож, на мою думку, повніша теорія буде більш вдалою, якщо постулюватиме, що причини епістемічної несправедливості знаходяться у структурах влади ідентичності. Назвемо це *вимогою до обґрунтування*.

Нова теорія також повинна розв'язати питання про те, чи дія має бути повністю *скасвана*, чи лише *деформована*. І Дотсон, і Лі згадують подібні випадки. У більшості випадків, що їх розглядає Дотсон, ідеться про повне скасування свідченневого обміну, але визначення придушення свідчення їх допускає (див. розділ 2). Прикметною є історія Уми Нараян (Uma Narayan), яку оповідає Дотсон: Нараян відмовляється вести *усний* «діалог» про вбивства індійських жінок за посаг з аудиторією в США, але продовжує *писати* про це. У випадку Нараян не змінився зміст свідчення, проте постала комфортніша (в обставинах, що склалися) для знавиці форма [4]. Для Лі ж антиципаторна поведінка виявляється подібною до самоцензури (див., наприклад Case 1 у [11]). Вона пише, що антиципаторна поведінка формує не тільки «рішення дівця скористатись можливостями *поділитись* свідченням, але також впливає на те, як вони конструюють його *зміст*» [11, с. 567]. Тобто повинна бути дана відповідь про те, якими є найменші можливі зміни в епістемічних діях, що свідчать про епістемічну несправедливість, а не, наприклад, про адаптацію промови для певної аудиторії.

Також очікується, що повніша теорія чітко визначить, чи епістемічна дія має не відбутись *взагалі*, чи повинна бути *перерваною* на певному етапі. У кейсі, який Дотсон запозичує в Ксандри Баєрз Гарвін, наприклад, наведено діалог, який було передчасно завершено через расову мікроагресію однієї з учасниць. Лі прямо вказує, що АЕН є «також і загрозою під час свідченневого обміну» [11, с. 572]. Припускаю, що остаточно теорія теж допускатиме випадки переривання епістемічної дії. Ця вимога разом із попередньою висувують очікування щодо *визначення обсягів і характеру змін епістемічної поведінки*.

Необхідно також визначити, чи очікується, що шукана теорія включатиме *лише* випадки свідченневої несправедливості чи торкатиметься *ширшого кола* епістемічних несправедливостей. Якщо друге, то теорія також повинна аргументувати, чи розглядатиме вона випадки, коли дівці відмовляються від неочевидно епістемічних дій задля уникнення очікуваних негативних епістемічних наслідків. Наприклад, коли дівчиця-лесбійка відмовляється взяти свою дівчину за руку (не

очевидно епістемічна дія, якій стає на заваді несправедливість), бо передбачає (антиципація), що в такому випадку її соціальна ідентичність стане відомою аудиторії (небажаний епістемічний наслідок). Я почну з відповіді на уточнювальне питання. Оскільки епістемічна несправедливість — це несправедливість, яка завдає індивіду шкоди саме як знавицю, то категорії епістемічної несправедливості не можуть описувати подібні випадки. Безперечно, дієвицю було скривджено, однак вона не виступала в цей момент в ролі знавиці. Проте цікаво, що, на думку гомофобів (потенційної аудиторії, щодо реакції якої виникає негативна антиципація дієвиці), наша дієвиця насправді виступає в ролі знавиці. Згадайте, які аргументи щодо публічного вираження почуттів гомосексуальними парами ви чули від гомофобів: «Та мені все одно, тільки хай не *тикають мені цим в обличчя*», «Я не проти, але не треба про це *кричати*», «Це особиста справа кожного, не треба про це всюди *заявляти*». Якщо в інтерпретації характеру вчинку, що не відбувся, покладатись не на того, хто його міг вчинити, а на потенційну аудиторію (сприймача-гомофоба), то виявиться, що була-б-дія (would-be action) насправді *мала б* епістемічний характер, що вона *була б* свідченням, ба навіть голосною заявою.¹¹ Це повертає нас до питання про визначення кола описуваних несправедливостей.

Або ж змінимо наш випадок. Погодимось, що читання книги з метою провадження дослідження — це епістемічна практика. Уявімо, що дієвиця живе в країні, де жінок за читання книг б'ють різками. Вона відмовляється від практики читання (епістемічна дія, якій стає на заваді несправедливість), бо передбачає (антиципація), що в такому випадку її можуть скривдити. У цій ситуації була-б-дія має епістемічний характер, однак *не є випадком свідченнявого обміну*, а антиципація дієвиці стосується позаепістемічних факторів. Здається, якраз такий випадок шукана теорія мусить описувати. Він є дуже подібним до випадку, який згадує Дотсон [4]: жертви домашнього насилля в кольорових спільнотах можуть не озвучувати свій досвід, оскільки передбачають, що це зашкодить спільноті загалом (створить образ кольорових людей як жорстоких, посилить расові стереотипи тощо). Різниця між цими випадками не тільки в тому, що лише в другому випадку була-б-дія має характер свідчення, а й в тому, що в ньому антиципуються небажані *епістемічні* наслідки. Схоже,

¹¹ До цього див., напр., застосування феноменології Мерло-Понті до розвідки епістемічної несправедливості щодо людей із деменцією у Spencer L. Epistemic injustice in late-stage dementia: A case for non-verbal testimonial injustice. *Social Epistemology*. 2023. Vol. 37. № 1. P. 62–79.

що майбутня теорія охоплюватиме не тільки випадки свідченневого обміну, а й інші епістемічні дії, а отже, муситиме пристати на чітку позицію щодо того, хто і на яких підставах має право визначати епістемічний характер тих чи тих дій, а також, які саме антициповані труднощі є легітимною підставою для визнання вияву превентивно-антиципаторної несправедливості. Назвемо цю вимогу *вимогою до дефініції епістемічної дії*. Водночас я тут висуваю і *вимогу до включення перспектив* як дієвиці, так і аудиторії. Я також очікувала б від повнішої теорії проведення розрізнення між скасуванням епістемічної дії з ініціативи мовців та з ініціативи сприймачів.

Майбутня теорія муситиме також чітко визначити, якої саме кривди зазнає дієвець і що саме є її безпосереднім *джерелом*: сама відсутність епістемічної дії, переживання досвіду негативно-антиципаторної поведінки, їх поєднання чи щось інше. Із цією вимогою пов'язана також вимога до *визначення вимірів*, у яких проявляється несправедливість (транзактний, структурний, можливо, особистісний). Імовірно, що йтиметься про функціонування несправедливості на декількох рівнях, яке теорія муситиме описати.

Нарешті, одна з головних вимог постає у *прагматичному вимірі*. Теорії епістемічної несправедливості характеризуються яскравим застосовним аспектом. Нова теорія *повинна* пояснювати випадки превентивно-антиципаторної несправедливості краще за теорії, що вже існують, та/або оприявнювати нові випадки епістемічної несправедливості.

Висновки

Завдяки зіставленню теорій превентивно-свідченневої несправедливості, заглушення та придушення свідчення та антиципаторно-епістемічної несправедливості я змогла позначити перспективи формулювання єдиної теорії, яка була б здатна охопити всі зазначені випадки. Я визначила шість вимог до повнішої теорії, яку умовно назвала теорією превентивно-антиципаторної несправедливості. Зокрема я сформулювала вимоги:

- 1) до її обґрунтування;
- 2) до визначення обсягів та характеру змін епістемічної поведінки;
- 3) до дефініції епістемічної дії;
- 4) до включення перспектив мовців і сприймачів;

- 5) визначення характеру, виміру та джерел кривди;
та
- 6) прагматичну вимогу.

Передбачено, що нова теорія, ймовірно, ґрунтуватиметься на понятті влади ідентичності, поширюватиметься не тільки на випадки свідченневого обміну, розрізнятиме оптики мовців та аудиторії і визнаватиме змішаний структурно-транзактний характер досліджуваної несправедливості. Також було запропоновано один із можливих інструментів для швидкої перевірки подібних теорій — «тест неонацистами».

References

1. *Anderson E.* Epistemic justice as a virtue of social institutions. *Social Epistemology*. 2012. Vol. 26. № 2. P. 163–173.
2. *Butz M.V., Sigaud O., Gerard P.* Anticipatory behaviour: Exploiting knowledge about the future to improve current behaviour. *Anticipatory Behaviour in Adaptive Learning Systems: Foundations, Theories, and Systems*. Berlin : Springer-Verlaag, 2003. P. 1–10.
3. *Coady D.* Epistemic injustice as distributive injustice. *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice*. London, New York : Routledge, 2017. P. 61–68.
4. *Dotson K.* Tracking epistemic violence, tracking practices of silencing. *Hypatia*. 2011. Vol. 26. № 2. P. 236–257.
5. *Dotson K.* Conceptualizing epistemic oppression. *Social Epistemology*. 2014. Vol. 28. № 2. P. 115–138.
6. *Fricker M.* Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing. Oxford : Oxford University Press, 2017.
7. *Fricker M.* Evolving concepts of epistemic injustice. *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice*. London, New York : Routledge, 2017. P. 53–60.
8. *García E.B.* On anticipatory-epistemic injustice and the distinctness of epistemic-injustice phenomena. *Social Epistemology Review and Reply Collective*. 2021. Vol. 10. № 7. P. 48–57.

9. *Hornsby J.* Disempowered speech. *Philosophical Topics*. 1995. Vol. 23. № 2. P. 127–47.
10. *Laktionova A.V.* «Cogito ergo sum» and philosophy of action. *Sententiae*. 2015. Vol. 32. № 1. P. 88–99.
11. *Lee J.Y.* Anticipatory epistemic injustice. *Social Epistemology*. 2021. Vol. 35. № 6. P. 564–576.
12. *Lee J.Y.* On anticipatory epistemic injustice: Replies to Eric Bayruns García and Trystan S. Goetze. *Social Epistemology Review and Reply Collective*. 2021. Vol. 10. № 10. P. 39–42.
13. *Medina J.* The Epistemology of Resistance. Oxford : Oxford University Press, 2013.
14. *Spivak G.* Can the subaltern speak? *Die Philosophin*. 1998. Vol. 14. № 27. P. 42–58.

AWAITING FOR EPISTEMIC INJUSTICE: COMPARATIVE ANALYSIS OF THEORIES OF PREVENTIVE ANTICIPATORY INJUSTICES

Stefaniia Sidorova

Abstract. The article compares three specific concepts of epistemic injustices: Miranda Fricker's pre-emptive testimonial injustice, Kristy Dotson's testimonial smothering and testimonial quieting, and Ji Young Lee's anticipatory epistemic injustice.

The author demonstrates that Miranda Fricker's idea of pre-emptive testimonial injustice may be expanded and deepened, but is in itself insufficient to cover the entire spectrum of preventive injustices. Drawing on Kristy Dotson's theory of testimonial smothering and quieting, the author shows the successful operation of an alternative, narrow theory of preventive injustice, which, nevertheless, cannot be expanded without substantial modification. As an example of an extended theory aimed at these cases, the author evaluates Ji Young Lee's theory of anticipatory epistemic injustice and reveals its flaws.

Having analyzed the differences and similarities between Fricker, Dotson and Lee's approaches, the author argues for uniting described injustices under the umbrella concept of 'preventive-anticipatory injustice'. The main argument for this is their common feature, which is manifested in the aspect of temporality. Namely, each concept involves the idea of wrongdoings happening before the interaction between the agents, meaning that epistemic injustice of the described type precedes and prevents or at least modifies significantly the process of testimonial exchange. Thus, the combination of theories would allow for a framework for understanding preventive anticipatory injustice that considers the diverse range of contexts in which it can occur to be proposed in the future.

The author establishes six requirements that a fuller theory of preventive-anticipatory injustices must fulfil, should such a theory be developed in the future. The abstract also discusses potential directions for the future development of this theory. 'Neo-nazis heuristic' is introduced as a method for a quick evaluation of potential future theories.

Keywords: social epistemology, epistemic injustice, pre-emptive testimonial injustice, testimonial smothering, testimonial quieting, anticipatory epistemic injustice, preventive anticipatory injustice.

Надійшла до редакції 23 січня 2023 р.

Сідорова Стефанія Дмитрівна

Кафедра філософії та релігієзнавства

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

вул. Григорія Сковороди, 2

м. Київ

04070

Sidorova Stefaniia

Department of Philosophy and Religious Studies

National University of Kyiv Mohyla Academy

H. Skovorody St., 2

Kyiv

04070

<https://orcid.org/0000-0002-9663-3894>

stefany.vak@gmail.com

<https://doi.org/10.31812/apm.7645>